

Милица М. МАРЈАНОВИЋ*

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

Филозофски факултет

Катедра за социологију

КУЛТУРНИ ПЕЈЗАЖ КОСОВСКЕ МИТРОВИЦЕ У ИСТОРИЈСКОЈ ПЕРСПЕКТИВИ

Айсиџракџи: О културној историји једног града понајвише сведоче његови симболи, традиција и културни елементи који упућују на богатство различитости и доприносе јединствености и оригиналности једног подручја, у овом случају града Косовска Митровица. У раду се проматра културни живот и главни културни елементи који осликавају дух времена у граду на реци Ибар, са циљем да се прикаже његова богата културна историја, прожета дубоким друштвеним порукама које га одликују. На примеру Косовске Митровице експлицитно се приказује преплитање богате традиције и историје, као и, са друге стране, рефлексија далекосежних последица ратних дешавања током НАТО агресије. Специфичност града посебно се огледа у мосту на Ибру који га дели на јужни и северни део, а истовремено симболизује подељеност на два дијаметрално различита друштвена живота, живот у подељеном граду између Срба и Албанаца. Социолошки, град на Ибру представља јединствен феномен у свету прожет богатим културноисторијским наслеђем, а упркос свим изазовима траје и одолева времену.

Кључне речи: културна историја, култура, друштво, Косовска Митровица, град, мост на Ибру, друштвени живот.

КУЛТУРНА ИСТОРИЈА И МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ У ГРАДУ НА ИБРУ

Културна историја једног града прожета је вишедимензионалним односима у различитим сегментима друштвеног и културног историјата. О каквим односима је реч и који фактори осликавају културолошке елементе града објаснићемо на примеру Косовске Митровице. Аутентична култура друштво чини непоновљивим и духовно богатијим, а представља не само карактеристичан дух времена који живимо у савременом добу већ, са друге стране, и скуп историјских дешавања која су обележила ту друштвену стварност у тоталитету. То експлицитно наглашава Евгениј В. Соколов говорећи да је култура с једне стране „сећање”, традиција, а с друге стране проналазаштво и уопште стваралачка активност (2001: 33).

* ORCID 0000-0002-1153-8514, milica.marjanovic@pr.ac.rs

Још је један од највећих умова старог Рима, Цицерон, истицао да је „култура ризница и чувар света, фактор историјског континуитета једног народа, као и покретач друштвених промена, а њено разарање нас уводи у поље аномије или, како би Чехов рекао 'парализу душе и привремену смрт'. Стога је очување и развој националних култура и идентитета услов опстанка и развоја једног народа" (Митровић 2013: 287).

Полазећи од вишеструких елемената који су готово увек прожети културним сегментом, попут симбола града, архитектуре, обичаја, споменика, духовних обележја и многих других, покушаћемо да расветлимо културну историју Косовске Митровице. Култура и друштво као два неодвојива феномена, међусобно условљена, објашњавају значај социокултурних симбола који представљају репрезент културе једног географско-просторног подручја, *par excellence*, а „мали народи у овом процесу 'транзиционог хаоса' и деловања гвоздених закона глобализације морају сачувати своју душу. Култура је последњи бедем у очувању различитости идентитета савременог човечанства" (Митровић 2013: 287). Социолошко поимање оваквог приступа у посматрању културних односа огледа се пре свега кроз посебну грану социологије, а то је социологија културе, чији је предмет најдиректније усмерен на проучавање културног деловања у друштву и на културне законитости.

Познати социолог културе, Никола Божиловић, истиче да се у случају социологије ради о томе да се истражи друштвени контекст културе – њена повезаност са социјалном структуром, групацијама које улазе у њен састав и друштвеним односима у које људи међусобно ступају. Култура је појам са најширом скалом значења. Сам појам „култура, већ по свом смисаоном значењу, укључује мир као вредност. Како насупротив миру стоји рат, и други облици насилног разарања и обесмишљавања, то је у појму култура (имплиците) садржано стваралачко (и смисаоно) деловање човека; које, опет, није могуће ако он не живи у миру (са собом и другима)" (Milošević 2016: 336).

У савременом језику термин *култура* употребљава се у два основна смисла. У ширем смислу у културу спада све оно што је општеприхваћено, што се утемељило у друштвеним облицима живота (обичаји, норме, институције). Ужи смисао културе односи се на сферу духовног стваралаштва (интелектуалне активности, уметности, религије, морала – Божиловић 2010: 11). Божиловић упућује и на појам *културна глобализација*, експлицитно наводећи да она „претпоставља реално остварење мултиетничког и мултикултурног друштва, заснованог на прихватању, легитимисању и легализовању различитих модела културе, од којих ниједан неће бити доминантан и где ће сви бити упућени на суживот или међусобну сарадњу и прожимање (интеркултурализам)" (2014: 536).

Друштвена клима у Косовској Митровици међу припадницима различитих заједница мењала се кроз деценије, сходно друштвенополитичким догађајима који су налагали однос у том тренутку доминантно заступљен као резултат дешавања, што се првенствено односи на последице које је српски и други неалбански живаљ претрпео од стране Албанаца. Од добросуседских односа до живота у подељеном граду, широк је дијапазон друштвених релација у граду Косовска Митровица

кроз време, посматрано кроз призму историјских и друштвених прилика. Говорећи о друштвенополитичкој ситуацији града Косовска Митровица, треба обратити пажњу на то да Катунарић имплицира да су на Балкану препознатљива два типа културе – култура рата и култура мира, а не (хантинговски) сукоб цивилизација (2007: 98). Идеја о култури мира насупрот идеологији рата тешко је одржива у овом градском простору, јер се може констатовати да су

срећније оне историјске заједнице, као и модерна друштва, који су имали (и имају) дуге периоде мира. Балканска друштва нису имала ту 'срећу'. Отуда у њима култура мира нема значајније историјско упориште. Другим речима, она европска (и ваневропска) друштва која су неговала културу мира, дуже времена у својој историји, поседују знатно већи социокултурни капитал у односу на балканска друштва (која су препознатљива по међусобним трвењима и сатирањима националних заједница) (Милошевић 2016: 329).

Говорећи о својеврсном културном идентитету града Косовска Митровица, треба имати у виду да је, како Божиловић наглашава, сам по себи „културни идентитет специфичан израз социјалног идентитета, будући да је култура суштински део социјалног система и његова основа” (Božilović 2014: 39). Иако културу, с једне стране, можемо посматрати као „чворно поље друштвене интеграције”, с друге стране се, нажалост, у пракси показало да културна разноликост код појединаца, али и код целих друштвених група, неретко доводи до сукоба идентитета: суживот двеју група са различитим културним (али и расним, националним, етничким) идентитетима „проглашава [се] немогућим, па се Други изоштавају, доживљавају као странци и стигматизују” (2014: 39).

Иако данас Косовска Митровица важи за готово јединствен феномен у свету – подељен град, и то од 1999. године, када је главна окосница јужног и северног дела након потписивања Кумановског споразума постао мост на Ибру као линија разграничења, она је деценијама пре тога такође имала вишеструки значај, како стратешки и историјски тако и културни. За град се, може рећи да поседује квалитете текстуалности, тј. да се он „може схватити као 'текст', односно као симболички полигон на којем политика спроводи захвате културне и симболичке адаптације у складу са политичким и/или националним имагинаријем” (Радовић 2013: 11).

На културну историју Косовске Митровице увелико су утицала историјска превирања, а нарочито период закључно са окончањем НАТО агресије, након чега долази до потпуног раздвајања и покушавања уништења свих српских културних обележја од стране Албанаца. Марковић Савић наглашава да се

на простору КиМ траже могући облици суживота два највећа народа, што је, након бруталног насиља које је обележило њихову новију историју, озбиљан изазов. Мултикултурализам на КиМ, након ратног сукоба и увођењем УНМИК администрације, углавном је виђен кроз разне облике аутономије и децентрализације. Мултикултурализам је сасвим извесно циљ међународне заједнице од самог почетка њене мисије на Косову (2005: 34).

Подсећања ради, током НАТО агресије¹ и мартовског погрома² 2004. године уништене су српске цркве и манастири, укључујући фреске и црквене књиге умрлих и венчаних, што је имало за циљ уништење једног народа и трагова да је икада и постојао – гробови предака су разорени, споменици културе уништени широм територије Косова и Метохије.³ Шуваковић и Ракић напомињу да су све ове активности албански сепаратисти, који имају карактеристике „културоцида” као једног од елемената Лемпкинове теорије геноцида, чинили у присуству „представника тзв. међународне заједнице” (Šuvaković, Rakić 2017: 63; в. и Вучковић 2021).

Сада подељен град, Косовска Митровица била је некада један од најважнијих центара Старе Србије, али и град будућности, како су је многи путописци описивали, који је од варошице постао високо развијен градски центар. Не постоји много научних, историјских, библиографских извора који сведоче о историјату Косовске Митровице, али према налазима сигурно је да је ова на почетку мала варош била дуго у сенци града Звечан, управо због владара из династије Немањића који су боравили тамо. Важно обележје Косовске Митровице, првенствено у духовном, али и у историјском и културном смислу, била је Црква Св. Димитрија, по коме је највероватније и добила име. Како смо од Дмитровице дошли до северне Косовске Митровице као временлов сведоче бројна имена: Дмитровица, Миттрих, Митровизза, Високи град Митровица, Баззар Митровица, Пазарска Митровица, Шехер Митровица, Титова Митровица, Косовска Митровица.

Први помен села Дмитровица срећемо у првом турском попису из 1455. године, из којег сазнајемо да је село имало тринаест хришћанских кућа и две удовице. Бројни историчари име села везују за Цркву Св. Димитрија, која се налазила у подножју Звечана. Горепоменута црква порушена је по наређењу Јусуф-бега 1884. године, а од камена цркве направљен је управо чувени мост на Ибру, који је своју симболику од давнина до данас више пута мењао.

- 1 „Ма колико је, посебно у време саме НАТО агресије на СРЈ 1999. године и непосредно после ње, у политичким, па чак и научним круговима на Западу, била присутна тенденција да се хуманитарним разлозима оправда употреба силе без претходне одлуке Савета безбедности, чини се да је сада веома широко прихваћено да је НАТО спровођењем оружане кампање против Југославије прекршио међународно право. А напасти оружаном другом државу кршењем међународног права представља агресију” (Елезовић и др. 2019: 328).
- 2 „Насиље албанских екстремиста и етничко чишћење српског становништва које се догодило 17. и 18. марта 2004. године још једном је показало да ни постојеће институције у покрајини ни институције међународне управе на Косову и Метохији нису испуниле свој задатак, јер нису омогућиле стварно функционисање и постојање мултикултурног друштва у покрајини. Мартовски погром однео је неколико десетина живота, рањено је више стотина особа, протерано више од четири хиљаде Срба и других неалбанаца, запаљено више од 800 њихових домова и разрушено или тешко оштећено 35 православних храмова и споменика културе” (Влада Републике Србије 2025).
- 3 „Албански вандализам уништења свега српског на Косову и Метохији наставља се и данас пред очима читавог света ... половином 1999. године до данас, Албанци су јужно од Ибра из сваког града срушили и уклонили апсолутно све српске споменике, спомен плоче, спомен чесме, бисте српских знаменитих личности и друга српска историјска знамења ... До данас Албанци су уништили 270 српских гробаља, више од 9.750 споменика ... На српским гробљима у потпуности је уништено и 90 капела ...” (Влашкивић 2012: 50–59).

Управо је мост на Ибру симбол раздвајања два народа, две културе, при чему се јавља мултикултуралност која је неизбежна због вишевековног заједничког живљења и историјских прилика на овој територији. У јужном делу Косовске Митровице је Црква Св. Саве, која је у међувремену страдала током ратних дешавања, али је и обновљена. Међутим, у северном делу Косовске Митровице поново је саграђен истоимени храм Св. Димитрија на узвишењу 2005. године, а према речима његовог старешине, протојереја ставрофора Милије Арсовића, Срби у северној Косовској Митровици око црквеног здања почињу да се окупљају и пре него што је оно завршено. То се нарочито односи на прослављање већих верских празника, попут Божића, када се већ након постављања црквених темеља крајем 2001. године крће са практиковањем одговарајућих верских обреда, између осталог и са налагањем бадњака. На питање да ли су се бадњаци јавно налагали и пре 1999. године у порти Цркве Св. Саве која се налази у делу града јужно од Ибра, протојереј Арсовић одговара позитивно, истичући да је реч о традицији која је после поделе града само настављена, јер, како каже, „то је исти народ који је остао овде, мада у Косовској Митровици сада има и људи који су из Истока, Пећи, Приштине, Вучитрна, из разноразних крајева [...]” (Павловић 2013: 426). Црква Св. Саве у јужном делу Косовске Митровице остала је након поделе града углавном недоступна српском становништву сконцентрисаном на градском подручју северно од Ибра. Притом, током неколико дана ескалације насиља према Србима на Косову и Метохији марта 2004. године, запаљена је и девастирана од стране албанских екстремиста.

Са обележавањем верских празника у Цркви Св. Саве, и поред тога, настављено је све до данас, чак и после подизања Цркве Св. Димитрија у северном делу града. У том смислу од посебног значаја било је то што је штета начињена у Мартовском погрому у међувремену делимично санирана. Обележавају се, додуше, само већи празници, када представници цркве са једним бројем верника, претежно Срба избеглих из јужног дела града, до Цркве Св. Саве одлазе под пратњом припадника Косовске полицијске службе (Павловић 2013: 426–427).

Грађани Косовске Митровице традиционално се окупљају код храма Св. Димитрија за градску славу Митровдан, односно у част Св. великомученику Димитрију Солунском Мироточивом. Управо је овај светац заштитник града, јер је према предању истоимена црква саграђена у средњем веку, касније порушена, била њему посвећена. И приликом ослобођења Митровице у Првом балканском рату приказује се значајност религије и православља код Митровчана. Митровачки одред је 13. октобра ушао у град, који је без борбе и губитака ослобођен, а у Митровачкој цркви је 14. октобра у 9 часова пре подне одржано благодарење. Из свега овога можемо да закључимо да грађани Косовске Митровице од давнина вековима уважавају и посећују религијска и културна звања, празнују светковине посвећене граду и чувају дух и културу српског народа у северном делу Косовске Митровице. Религија је важна за Митровчане и религијске светковине се посећују и уважавају на највишем нивоу. Још је славни Бранислав Нушић у својим путописима из 1903. године на следећи начин описивао овај град:

Митровица нема ни своје одело, ни свој језик. У чаршији Митровачкој меша се Никшићанин са Велешанином, Пећанац са Ђилиланцем, Приштевац са Призренцем и Пазарац са Ђаковцем. Но та околност што Митровицу странци насељавају, чини да је у њој јаван живот живљи и слободнији но у другим варошима косовским. Причају стари да се нпр. о Ђурђевдану и другим већим годовима чинила највећа весеља те се и по улицама коло водило. И данас се у тим авлијама приређују читаве игранке где се збирају девојке, а где ни момцима није забрањен приступ. Но све то почиње утолико више да опада, уколико се Арнаути насељују у Митровици (1903: 107).

Како и Нушић даље наглашава, чињеница је да са изградњом железнице 1884. године, која повезује град са Солуном и Скопљем, Косовска Митровица постаје важан градски и трговачки центар. Код Митровице се завршавала железничка пруга која је из Скопља пролазила кроз Косово. Железничка станица налазила се на 15 минута јужно од вароши, до саме Ситнице. То што се ту завршавала пруга давало је овој вароши велику „живост”. Посебно су били „живи” понедељак, среда и петак, јер је тада стизао воз из Скопља са путницима за Пећ, Нови Пазар, Сјеницу, Нову Варош, Пријеполје, Бијело Поље и Пљевља (*Цариградски гласник*, 1898). Код Нушића је забележен понедељак као пазарни дан, нагађања су различита, али се и у томе огледа важност железнице у Косовској Митровици.

Митровица се делила на махале, те у литератури срећемо Циган-махалу, Бошњачку махалу, Мухадерску махалу и друге, што нам експлицитно говори о мултикултуралности у Косовској Митровици од давнина, па све до данас. Како Штуговић наглашава, „мултикултурализам као појава много је пре настао од самог појма, који је са великим закашњењем постао саставни део речника друштвених наука”; историјски посматрано, наиме, многе заједнице, од градова до читавих држава, вековима су служиле као „примери мултикултурализма, а не идентитети културно једнообразне заједнице, која у потрази за идентитетом своје порекло грчевито тражи у фантомским историјским коренима” (2020: 7).

У Митровици су живели и живе Срби, Турци, Роми, Албанци, Бошњаци, Горанци и овај спој различитих народа и култура обилато се приказује кроз традицију и обичаје Митровчана. Пре доласка Турака, Митровицу је насељавало углавном српско становништво, након чега се знатно социодемографски изменила структура града. Нушић описује да је у насељима где су становали Срби било и турских кућа, као и обратно. Куће су углавном биле приземне, ближе улици, лицем окренуте дворишту. Грађене су од слабог материјала. Готово сви кровови су били покривени ћерамидом и далеко изван зидова. Могле су се видети и лепе куће на два спрата. На првом је најчешће био дућан. С обзиром на то да су горући проблеми у граду били канализација и водоснабдевање, испред сваке куће су постојали бунар или чесма (Нушић 1903).

Поред бројних културноисторијских обележја којим обилује град Косовска Митровица, треба споменути да је овај град имао и значајну улогу као линија одбране од НАТО агресије 1999. и сукоба албанских сепаратиста са српским становништвом до краја 2000. Друштвеним самоорганизовањем мушкараца, проглашених за чуваре града и познатијих као *мосџаши* или *мосџације*, али и учешћем женске популације, сачуван је северни део града са већински српским становништвом.

ГЛАВНА ОБЕЛЕЖЈА И СИМБОЛИ ГРАДА НА ИБРУ

„Јер одавде нема назад”

Град Косовска Митровица, посматрано у односу на површину, није тако велики, међутим, на тако малом простору смештени су бројни културни симболи, чувани вековима упркос многобројним изазовима. Апроксимативни демографски подаци указују на то да је северна Косовска Митровица задржала извесну мултиетничку структуру, за разлику од јужног дела града у којем више нема Срба. У северној Косовској Митровици данас живи око 22.530 Срба, од тога између 5000 и 7000 интерно расељених лица из других делова Косова и Метохије, 4900 Албанаца, 1000 Бошњака, 580 Горанаца, 210 Турака, 200 Рома (OSCE Municipal Profiles 2015). Овде треба скренути пажњу и на то да је појединац у градском простору истовремено носилац великог броја улога, што значи да у обликовању градског начина живљења учествује неколико његових идентитета. У малим, неурбаним заједницама, где се свакодневница појединца одвија уз релативно мали број нових ситуација, где су очекивања публике дефинисана традицијом и стереотипним обрасцима, појава неколико облика идентитета појединаца често наилази на моралну осуду заједнице (Пушић 2015: 311). Насупрот томе, у градској средини, сви ти идентитети, додатно појачани мултиетничношћу, која се у северној Митровици и даље чува, додатно доприносе развоју како мултикултуралности тако и формирању специфичне урбане културе.

Сходно томе, Митровица као трговачки град постаје стециште различитих културних утицаја, што ствара посебан културни крајолик, док процеси акултурације и енкултурације ступају на сцену. Привредни чиниоци и у другим историјским раздобљима детерминишу културни живот Митровице: нарочито Трепча, као економски гигант, ствара материјалну основу која, уз додатак доминантне социјалистичке идеологије и формирања културних институција – биоскопа, позоришта, домова култура итд. – води даљој изградњи једне истински урбане културе и разгранатог културног миљеа. Ратна дешавања и, посебно, најновији талас „гашења” институција културе Републике Србије имају супротан утицај.

Током дуге историје Митровчани, како себе називају становници Митровице, претрпели су бројне непријатности и штете од стране Албанаца, што је резултирало оснивањем руског конзулата у Косовској Митровици 1902. године и именовањем конзула Григорија Степановича Шчербине, којег су красиле најлепше врлине чојства и јунаштва. Међутим, трновит је био пут руског конзула Шчербине до Косовске Митровице, јер су се томе оштро противили Албанци на челу са Исом Бољетинцем, па тек након његовог одласка за Цариград 1903. године стварају се услови за долазак конзула. Храброст која је красила Шчербину освојила је срца Митровчана, бранио је интересе Срба јуначки, али је убрзо, нажалост, убијен, исте године у марту месецу. Све ово јесте показатељ тешких времена становника Косовске Митровице током читаве историје.

Данас, у центру северне Косовске Митровице постоји споменик посвећен руском конзулу Григорију Степановичу Шчербини, који је подигнут 2007. године. Споменик је на Митровдан освештао владика рашко-призренски Артемије,

а постављен је у центру северног дела Косовске Митровице, на Тргу Шумадија. Први споменик, који су захвални Срби подигли Шчербини, био је на месту његове погибје, код Старе станице, на Баиру, у јужном делу града, и Албанци су га 2001. године порушили (*Полиџика*, 2007).

Следеће важно обележје Косовске Митровице јесте рудник Трепча, захваљујући коме је Митровица била важан металуршки центар. Поред тога, Митровица је била и културни и трговачки центар, јер је према подацима Републичког завода за статистику Србије бележила највећи број запослених у индустрији (3325), затим у трговини и угоститељству (1062) и култури и социјалној делатности (1676 – РЗС 1971). Имала је велики број фабрика – Фабрику сумпорне киселине и вештачких ђубрива, Фабрику сувошаржираних акумulatora „Трепча”, Фабрику суперфосфата и сумпорне киселине, Фабрику лимених производа, Фабрику цигле и црепа и друге.

Митровицу је посећивао велики број туриста још за време Старе Србије, готово због манастира Бањска и Соколица, који се налазе у близини града. Културни и историјски симбол града је свакако и Споменик рударима јунацима из НОБ-а, подигнут 1973. године, који се налази на брду Кукавица и уздиже се изнад града. Овај споменик је симбол социјализма, настаје у част партизанима српске и албанске националности и носи снажну поруку братства и јединства, а његов аутор је архитекта и професор Универзитета у Београду Богдан Богдановић. Спомен-парк на Кукавици био је својеврсна атракција, те је након изградње бројао хиљаде посетилаца из читаве некадашње СФРЈ. Данас је за Митровчане, углавном, место до којег ће прошетати и одморити се од узавреле градске гужве, а последњих година представници СУБНОР-а Косовске Митровице обележавају Дан бораца управо полагањем венаца на ово спомен-обележје. На споменику и спомен-костурницама данас су видљиви исписани графити личне природе, а уклесани натпис на једној од гробница поприлично је изгледео (*Алијернајивна*, 2019).

Још неки од споменика културе на територији Косовске Митровице јесу и Трепчански град – Ћутет, Засеље, Стари амам (зграда музеја), Кућа Ехат Чороглија, Кућа Благоја Ђорђевића, Зграда бившег Руског конзулата, Црква Св. Саве – Латинска или Сашка црква, Стари трг, Стара Трепча – средњовековни рударски комплекс, остаци средњовековног рударског града Трепча, Трепча, Мажићи.

Када је у питању грб општине Косовска Митровица, и он се јавља као спој историјских и културних чинилаца, и то у три нивоа: као мали, средњи и велики грб, а симболично је његова промоција била за градску славу Митровдан. Хералдички симболи на грбу јасно осликавају дух и душу града који представљају – централни симбол је Свети Димитрије Солунски, светац по коме град носи име, његов заштитник и крсна слава, зелено тровршје на коме светац стоји представља три планине које окружују град, Копоник, Голију и Мокру гору, док три плаве вијугаве реке испод њега представљају Ибар, Ситницу и Љушту које протичу кроз Косовску Митровицу. У стопи штита који формира мали грб у виду два укрштена црна чекића представљена је вековна рударска традиција овог града. На средњем грбу, на златној бедемској круни са три мерлона, којима се означава да град има више од 50.000 становника, нашла су се и три сафира и два рубина, ознака да је град једно време био престоница Краљевине Србије. Најзначајнији елемент на великом грбу,

пored хералдике која симболизује његову припадност и нераскидиве везе са Републиком Србијом, јесте седам црвених божура, симбол не само Косова већ и проливане крви српских родољуба. Аутори грба су Дејан Миљковић и Филип Обрадовић, који су за своје дело заслужено добили плакете за заслужне грађане.

Један од главних симбола када је у питању град Косовска Митровица јесте и слоган и графит у центру града „Јер одавде нема назад“, који са собом носи дубоке друштвене поруке и представља тежњу Митровчана ка очувању националног духа. Радомир Ђорђевић наглашава да „српски графит-мурал у Косовској Митровици, по многим чиниоцима, има ону важност коју има ‘Герника’ за Европу и свет. И док је ‘Герника’ постала светски симбол протеста против апсурдности рата, дотле је ‘српска Герника’ параболом за ‘урлик и вапај’, снагу и решеност дела српског народа да остане на родној грудима, ма колико то могло бити погубно за њега” (2014: 157).

Када говоримо о културним институцијама у Косовској Митровици након НАТО агресије 1999. године и поделе града, у северном делу Косовске Митровице данас, две деценије касније, културни живот се одвија у измењеном облику и у много мањим капацитетима него некада. Установе културе у Косовској Митровици су Културни центар „Драгица Жарковић“, Градски музеј и Градска библиотека „Вук Караџић“, Културно-уметничко друштво „Косовски божур“. Град нема позориште и биоскопску салу, јер је након НАТО агресије 1999. године све остало у јужном делу Косовске Митровице. Култура у граду се спроводи отежано, много је мање културних дешавања него што би то био случај да су околности у граду другачије. Срећом, у последње време чести су доласци позоришних глумаца, а драме се изводе на импровизованим позоришним даскама, које овде посебно значе живот и културу у отежаним егзистенцијалним условима. Неретко су организоване и биоскопске пројекције у сали Митровачког двора, која увек буде препуна када су овакви догађаји у питању, јер су Митровчани жељни позоришта и биоскопа. Најмлађи грађани Косовске Митровице уживају у представама за најмлађе које се такође организују ретко, можда једном или до два пута годишње. Не постоји позориштанце за децу, иако су Митровчани одувек гајили љубав према позоришним комадима и то преносили на своје потомке.

Музичке манифестације су исто права драгоценост за митровачку публику, те се радују сваком концерту и жељно га ишчекују. Годинама се у Митровици организује бајк рок мисија, више од деценије, симболично на Видовдан 28. јуна. Током свих ових година много је музичких уметника који су својим умећем оплеменили културу Митровице и окупили митровачку публику, традиционално на спортском терену познатијем код Митровчана као „Плоча“, или некада у центру града где је постојала импровизована бина. Истине ради, бина је превасходно у центру била постављена због многобројних митинга и скупова народа када су се Срби обраћали државном руководству и међународној заједници у молби за остваривање основних људских права, која су угрожена деценијама, па чак и вековима од стране албанских сепаратиста. Треба споменути и фестивал цез и блуз музике, који се годинама традиционално одржава у мају месецу и представља посебну културну манифестацију која заинтересује све Митровчане подједнако, не само поштоваоце ових музичких праваца.

Многи Митровчани, и Срби и Албанци, присећају се данас како су у социјалистичко доба задиркивали пријатеље из Приштине: „Ако хоћете да се обучете, дођите код нас”. Алудирали су на гиганте тадашње конфекцијске индустрије, који су робне куће у граду на Ибру основали већ шездесетих година – две деценије пре Приштине. Данас подељени град био је у то доба изразито развијен у односу на престоницу тадашње АП Косово и Метохија. Не само да је експлоатација „Трепче” омогућавала индустријски развој и радна места, већ су у свакодневни живот увелико продирали урбани културни обрасци. Први рок бендови формиран су током шездесетих година, а 1979. настала је културна тековина којом је Косовска Митровица засенила не само Приштину, већ и Скопље и ондашњи Титоград: уз Нови Сад, Београд, Љубљану, Загреб и Сарајево, у граду на Ибру формиран је шести цез биг бенд у СФРЈ. Почео је да се осипа 1989. године и убрзо је угашен. Био је то мултиетнички састав у којем су свирали Срби, Албанци, Турци и Бошњаци. За разлику од осталих оваквих оркестара из СФРЈ, митровачки су чинили – аматери. Чланови биг бенда – дугогодишњи пријатељи који су се редовно посећивали за верске празнике – потицали су махом из старих градских породица. Сви они били су настављачи музичке традиције града на Ибру, коју су у цезу зачели комбо састави између два светска рата (*Полиџика*, 2015).

КУЛТУРНИ ЖИВОТ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ НАКОН НАТО АГРЕСИЈЕ

Бурдијеово разумевање „симболичког капитала” изложено је у склопу укупног културног памћења заједнице, њене традиције и њене историјске препознатљивости (идентитета). Тај капитал се посебно препознаје у ритуализованим поступцима, најчешће у оквиру етничких заједница (Burdije 1999: 217). Тако се последњих година у северном делу Косовске Митровице подижу споменици културе који углавном носе снажну историјску и херојску поруку посвећену борцима палим за српски народ и отаџбину, те тако имамо Споменик кнезу Лазару у центру града. Величанствена фигура кнеза Лазара висока је чак осам метара, упереног прста ка Газиместану, и носи снажну поруку повратка свих Срба на своју свету земљу која им је привремено насилно преотета! Споменик је откривен 28. јуна 2016. године на Видовдан, симболично. Године 2022. у септембру подигнута је нова спомен плоча близанцима браћи Милић, који су свој живот изгубили у борби за отаџбину 1999. године током НАТО агресије. Споменици културе носе снажну историјску поруку за незаборав српских јунака који су обележили једну историјску еру и својим подвизима задужили читав српски народ да достојанствено и јуначки брани своју земљу и отаџбину, па чак и по цену живота ако је то потребно!

Културна историја Косовске Митровице богата је разноврсним културноисторијским знаменитостима, догађајима, мултикултуралношћу коју чине различите народности у граду. Дух културе у Косовској Митровици постојао је одувек, што се наставило до данас, нажалост у модификованом облику због горепомнутих дешавања која су пратила ово конфликтно подручје вековима. Иако некада трговачки и високо развијени привредни центар, Косовска Митровица данас, након НАТО агресије,

представља административни, здравствени и универзитетски центар. „У граду се налази шест средњих школа, од чега две гимназије и четири средње стручне школе (Гимназија, Економско-трговинска, Медицинска и Техничка школа, али и Вучитрнска гимназија са седиштем у Косовској Митровици, као и музичка школа) са укупно 1325 ђака” (Žarković, Mijačić 2017: 6). Одлуком Владе Србије („Службени гласник РС”, број 60/01) крајем 2001. године Универзитет у Приштини прелази у Косовску Митровицу, која је одређена као његово привремено седиште. Постепено и поступно сви факултети који су били у саставу Универзитета враћају се на простор Косова и Метохије (Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2025). У новоизграђеним монтажним зградама Ректората и непосредно уз њега Филозофски факултет започиње наставу, али и своју наставно-научну, образовну, националну и културну мисију у крајње небезбедним условима. Сличну ситуацију деле и сви остали факултети стационирани у Косовској Митровици и размештени по разним објектима углавном намењеним за те потребе (Јовановић 2015: 49).

Културу Косовске Митровице дефинишу и млади покретачи друштвених промена – студенти, јер Митровица свакако важи и позната је као студентски град. Културне манифестације студената годинама се одржавају у Косовској Митровици у виду позоришних представа, спортских турнира и такмичења, квизова знања, такмичења у реторичком излагању, песничких вечери младих талената.

Марковић Савић закључује да „Косовска Митровица остаје као симбол етнички подељеног града без конкретних идеја како ће свакодневни живот грађана изгледати. Иако површином врло мала, постаје темом преговора на највишем политичком нивоу између делегација Републике Србије и представника Привремених институција на КиМ уз посредовање Европске уније” (2018: 40–41). У прилог независном положају српског живља на простору Косова и Метохије сведочи и чињеница да су некадашње просторије културних установа затворене и присилно одузете од стране тзв. институција самопроглашене државе Косово. Дана 15. маја 2025. године од стране Косовске полиције, припадника самопрозване државе Косово, затворене су још две српске институције у Косовској Митровици – Градски музеј и Спортска хала, а истог дана косовске институције затвориле су и објекат у коме су се налазиле три српске институције: Установа за спорт, омладину и специјализоване услуге, Спортски савез и Културно-уметничко друштво „Косовски божур” у северном делу Митровице (*Грачаница онлине инфо*, 2025). Не дуго затим, само недељу дана касније, у Косовској Митровици затворена је и Градска библиотека „Вук Караџић”, оставивши иза запечаћених врата фондус од 40.000 књига. Све ове културне установе⁴ преузела је Агенција за приватизацију Косова.

4 Сва ова страшна дешавања по српски народ и урушавање културних вредности и обележја Срба осудило је Министарство културе Републике Србије у свом саопштењу за јавност, оценивши ове акте као наставак узурпирања српске баштине а све у циљу загирања српског идентитета на овом делу територије Републике Србије:

Посебно забрињава што се, након уништавања, паљења и скрнављења православних цркава, манастира и гробаља, покушај културног геноцида над Србима одвија у склопу фабрикације лажних институција непостојеће државе Косово. Није случајно што су нацисти бомбардовање Београда почели разарањем Народне библиотеке Србије, управо као што и фабриковање ’косовске нације’ подразумева разарање вековних споменика културе и покушај отимања установа културе,

Из свега наведеног, потврђује се стихијски прогон Срба на Косову и Метохији на свим друштвеним нивоима, па тако и на културном нивоу.

ЗАКЉУЧНА РЕЧ

Културна историја Косовске Митровице богата је бројним историјским догађајима, великим владарима и именима, који су обележили како српску националну тако и светску историју. Друштвени и културни живот у Косовској Митровици прожет је бројним турским периодима, који су умногоме обележили и предодредили све нивое друштвеног организовања у граду. Како због историјске позадине тако и због последњих дешавања град је константно у ситуацији прилагођавања новим обрасцима, уз тенденцију очувања традиционалног у свом конституисању. И даље траје борба за Косово и Метохију, а уједно и за нормално функционисање српског живота на овом подручју, при чему се посебна пажња одувек посвећивала култури.

Косовска Митровица, заједно са културним здањима која је окружују, попут велелепне средњовековне тврђаве Звечан, манастира Бањска и Соколица, представља епицентар свих збивања, посебно након НАТО агресије 1999. године. Град је до данашњег дана и поред процеса модернизације задржао традиционалне обриси, уз очување старих и постављање нових споменика културе. Косовска Митровица јесте центар српске духовности и културе, а главни приоритет и потреба града јесте изградња установа културе како би Митровчани као некада могли да посећују позориште и биоскоп. Косовска Митровица данас слави много младих уметника који су дали свој допринос култури града, а све по узору на многобројне Митровчане који су кроз сликарска ремек-дела, поезију, постигнућа у спорту, ушли у анале културне историје Косовске Митровице.

Последња страховита дешавања затварања српских установа културе и прекида нормалног друштвеног функционисања у граду вредна су бриге и потребе за што ефикаснијим решавањем повратка у првобитно нормално стање рада и деловања на територији града Косовска Митровица.

Град Косовска Митровица недвосмислено представља духовну вертикалу која се одупире свим изазовима и недаћама, а све са циљем очувања српског националног и културног идентитета на светској српској земљи Косову и Метохији.

ЛИТЕРАТУРА

- Alternativna*, 2019: „Spomenik na Kukavici: Simbol grada i jednog vremena”. *Alternativna*, 17. 4. 2019. <<https://alternativna.com/spomen-park-na-kukavici-simbol-jednog-vremena/>>. [10. 8. 2025].
- Божиловић 2010: Никола Божиловић. *Сва лица културе*. Ниш: Пунта.
- Божиловић 2014: Никола Божиловић. „Глобализација културе и нови идентитетски обрасци”. *Социолошки преглед*, год. XLVIII, књ. 4, 531–548.

као сведочанстава и чувара истине о историји Косова и Метохије. Управо као и у свим претходним историјским епизодама коју су режирали они који су спаљивали и забрањивали књиге, чињеница је да нити ће Косово постати држава насиљем, крађом територије и прогоном Срба, нити се културна баштина може створити узурпацијом туђе културе (Министарство културе Републике Србије 2025).

- Božilović 2014: Nikola Božilović. *Kulturno klatno: ogledi o tradiciji i modernizaciji kulture srpskog društva*. Niš: Filozofski fakultet u Nišu.
- Burdije 1999: Pjer Burdije. *Nacrt za jednu teoriju prakse*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Влада Републике Србије 2025: *Мартиовски њоіром 2004. іодине*. Влада Републике Србије, 2025. <<https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/19988>>. [14. 8. 2025].
- Влашковић 2012: Зоран Влашковић. *Космеј иза лажі*. Приштина: НИЈП Панорама – Јединство.
- Вучковић 2021: Бранислава Б. Вучковић. *Медіјска ірансмисија и очување сріској куліурної іденіііііііа у іодручју Косова и Мейіохіје (1999–2015)*. Докторски рад. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини. <<https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/18844>>. [3. 8. 2025].
- Грaчaницa онлине инфo, 2025: „Зaтвoрeнe јoш двe српскe институцијe , Спортскa хaлa и Грaдскi музeј у Кoсoвскoј Митрoвици”. Грaчaницa онлине инфo, 15. мај 2025. <<https://gracanicaonline.info/2025/05/15/zatvorene-jos-dve-srpske-institucije-sportska-hala-i-gradski-muzej-u-kosovskoj-mitrovici/>>. [14. 8. 2025].
- Ђорђевић 2014: Радомир Д. Ђорђевић. „Графит-мурали као вид националног самоодржања – ‘... јер одавде нема назад!’ – српска Герника”. *Зборник радова Филозофској факултету у Приштини*, год. XLIV, бр. 1, 157–171.
- Елезовић и др. 2019: Далибор Елезовић, Урош Шуваковић и Бранко Ракић. *НАТО аіресија у свейілоіііі ііравде*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Žarković, Mijačić 2017: Jasna Žarković, Dragiša Mijačić. „Javne institucije i ustanove Republike Srbije na severu Kosova. Kakva nas budućnost čeka?” *InTER* <<http://www.lokalnirazvoj.org/sr/News/details/207>>. [7. 8. 2025].
- Званична интернет презентација Општине Косовска Митровица: *Косовска Мишјровица, ірб ірада*. Званична интернет презентација Општине Косовска Митровица. <<http://www.kosmitrovica.rs/grb-grada>> [11. 8. 2025].
- Јовановић 2015: Бранко Јовановић. „Факултет са традицијом и перспективом”. *Филозофски факултет у Косовској Мишјровици 1960–2015*. Зборник радова. Ур. Бранко Јовановић. Косовска Митровица: Филозофски факултет у Косовској Митровици, 48–54.
- Katunarić 2007: Vjeran Katunarić. „Kultura mira i kultura ratar unutar nacionalnih kultura”. *Geokultura razvoja i kultura mira na Balkanu (osvrti i rasprave)*. Zbornik radova. Prir. Božo Milošević, Đokica Jovanović i Dragan Todorović. Niš: Filozofski fakultet, 98–99.
- Milošević 2015: Božo Milošević. *Sociološki temati o radu, obrazovanju i kulturi*. Niš: Prometej.
- Министарство културе Републике Србије 2025: „Саопштење за јавност”. *Министіарствіо кулііуре*, 22. 5. 2025. <<https://kultura.gov.rs/vest/22077/saopstenje-za-javnost.php>>. [14. 8. 2025].
- Митровић 2013: Љубиша Митровић. *Увод у сійудіје ілобализације*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Марковић Савић 2018: Оливера Марковић Савић. *Еіініііііііей: соціолошкo істіраживање еіініііііііейа у северном делу Косовске Мишјровице*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Национални састав становништва ФНР Југославије (1971) Подаци по насељима и општинама. Књига III. Београд: Републички завод за статистику Србије. <<https://www.stat.gov.rs/publikacije/>>. [4. 8. 2025].
- Нушић 1903. Бранислав Нушић. *Косово – оіііс земље и народа*. Нови Сад: Матица српска.
- OSCE Municipal Profiles 2015: <<https://www.osce.org/kosovo/122119>>. [14. 8. 2025].
- Павловић 2013: Александар Павловић. „Јавни ритуали у северној Косовској Митровици (Бадијан и Митровдан)”. *Појединац, іородица, грушійіо у ііранзиіііііі*. Зборник радова. Ур. Мирослав Крстић. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 420–455.
- Полиііііка, 2007: Биљана Радомировић. „Руски конзул у Митровици”. *Полиііііка*, 10. 11. 2007. <<https://www.politika.rs/scc/clanak/70>>. [4. 8. 2025].
- Полиііііка, 2015: Димитрије Буквић. „Дуга традиција дзеа у Косовској Митровици”. *Полиііііка*, 31. 5. 2015. <<https://www.politika.rs/sr/clanak/329108/Duga-tradicija-dzeza-u-Kosovskoj-Mitrovici>>. [12. 8. 2025].

- Pušić 2015: Ljubinko Pušić. *Grad, društvo, prostor – sociologija grada*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Соколов 2001: Владимир Е. Соколов. *Културологија: ољеди из теорија о култури*. Београд: Прo-света.
- Радовић 2013: Срђан Радовић. *Град као њексѝ*. Београд: Библиотека XX век.
- Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици 2021: „Историјат”. Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 27. 4. 2021. <<https://pr.ac.rs/univerzitet/o-univerzitetu/istorijat/>>. [10. 8. 2025].
- Цариградски гласник 1898; „Од Митровице низ Ибар”. *Цариградски гласник*, бр. 1, 1/14. јануар 1898, 3.
- Шутовић 2020: Милојица М. Шутовић. „’Мултикултурализам’ пре мултикултурализма – или по-дељени идентитет”. *Социолошки годишњак*, бр. 15, 7–19.
- Šuvaković, Rakić 2017: Uroš V. Šuvaković, Branko M. Rakić. „Genocid i etničko čišćenje ili o odnosu dispozicije jednog međunarodno-krivičnog dela i jednog sociološko-političkog pojma”. *Strani pravni život*, br. 61, knj. 2, 59–75. <<https://www.stranipravnizivot.rs/index.php/SPZ/article/view/505/495>>. [6. 8. 2025].

Milica M. MARJANOVIĆ

CULTURAL LANDSCAPE OF KOSOVSKA MITROVICA IN HISTORICAL PERSPECTIVE

SUMMARY

The cultural history of a city is best evidenced by its symbols, traditions and cultural elements that point to the richness of the diversity of cultural symbols that contribute to the uniqueness and originality of an area, in this case the city of Kosovska Mitrovica. The paper examines the cultural life of the city of Kosovska Mitrovica and the main cultural elements that reflect the spirit of the times in the city on the Ibar River. The aim of the paper is to present the rich cultural history of the aforementioned city, imbued with deep social messages that reflect it. In the case of the city of Kosovska Mitrovica, the intertwining of rich tradition and history is explicitly shown, as well as, on the other hand, reflections of the far-reaching consequences of war events during the NATO aggression. The specificity of the city is particularly reflected in the bridge over the Ibar River, which divides the city into southern and northern parts, and all this would not be unique if the bridge in this case did not symbolize the division into two diametrically different social lives, life in a divided city between Serbs and Albanians. Sociologically, the city on the Ibar River represents a unique phenomenon in the world, imbued with a rich cultural and historical heritage, and despite all the challenges it endures and resists time.

Keywords: cultural history, culture, society, Kosovska Mitrovica, city, bridge over the Ibar River, social life.